

Metodikens lektorer och lektorernas metodik

Nedslag i franskundervisningens historia

Lars-Göran Sundell
Uppsala universitet

Abstract

The teaching of French for practical purposes was gradually introduced from the beginning of the 17th century at Uppsala University and at Lund University almost immediately after its foundation in 1668. The introduction of chairs in ‘Modern European Linguistics and Modern Literature’ (Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur) marked a new era in establishing the study of modern languages, i.e. Germanic and Romance languages, at the university level. Between 1956–1968 the founding of independent Teacher Training Colleges (Lärarhögskolor) revolutionized the education system for future teachers, adding a year of obligatory pedagogical study on top of the Degree of Master of Arts (filosofie magisterexamen), which was normally completed within a three-year period. In 1977 the Teacher Training Colleges were incorporated into the universities in order to enable research in educational sciences to be naturally included in the different curriculums. This article highlights from a mainly Uppsala perspective some of the dominating theories of teacher education during the above periods, focusing on the prevailing mainstream ideologies as well as on some of the most influential professionals in the field. The educational strategies of today, which are essentially based on the fundamentals to a large extent already set during the Teacher Training College period, though more diversified, will be briefly commented on, thus bringing the discussion up to present time.

Keywords: History of the teaching of French, teacher education, teaching of French, teacher training college, Romance languages

Inledning

Lärarhögskoleperioden 1956–1977 kom att innebära ett pedagogiskt och didaktiskt nytänkande för lärarutbildningen i Sverige. I Uppsala inrättades lärarhögskolan 1964 efter Stockholm 1956, Malmö 1960, Göteborg 1962 och

Umeå 1963. Linköping fick lärarhögskola 1968. Lärarhögskolorna var självständiga läroanstalter, underställda Skolöverstyrelsen, SÖ. I syfte att åstadkomma en vidare forskningsanknytning för lärarutbildningen införlivades lärarhögskolorna med universiteten 1977 i samband med detta års Högskolereform.³ I Uppsala inrättades då ILU (Institutionen för lärarutbildning), som 2007 uppdelades i Institutionen för didaktik och Institutionen för utbildning, kultur och medier för att 2014 bilda Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier (senare utbildningssociologi) inom Fakulteten för utbildningsvetenskaper. I denna institution ingår Avdelningen för rektorsutbildningen (RUT) och Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering (FBA). Denna sistnämnda avdelning hade inrättats samtidigt med Lärarhögskolan 1964 under namnet Fortbildningsinstitutet och inkorporerades under det nya namnet Fortbildningsavdelningen med Lärarhögskolan 1969. FBA celebrerar således 60 års verksamhet 2024, vilket förhållande uppmärksammas med denna antologi.⁴

Avsikten med denna artikel är att göra några nedslag i franskundervisningens historia och ta fasta på de ideologier som förfäktats av lärarutbildare, metodiklektorer eller motsvarande, under några faser av franskämnets framväxt och utveckling, huvudsakligen på universitetsnivå.

Tiden före lärarhögskolan

På drottning Kristinas och rikskansler Axel Oxenstiernas initiativ inrättades redan under början av 1600-talet språkmästartjänster vid Uppsala universitet, initialt i franska, italienska och spanska och senare också i tyska och engelska. Den förste språkmästaren, Isaacus Cujacius (franska och italienska) utnämndes 1637. Vid Lunds universitet utnämndes 1669 Andreas Emanuel de Courcelles i franska, italienska och latin, sedan försök att utnämna honom som professor i främmande språk (*professor linguarum exoticarum*) redan i samband med universitetets grundande 1668 hade misslyckats. Notabelt är att den första franska grammatiken i Sverige, visserligen skriven på latin men med fransk titel, *Petit Abrégé de la Grammaire Française* (Du Cloux, 1646), författades av en av de tidiga språkmästarna i Uppsala, André du Cloux.⁵

Språkmästarna svarade upp mot ett ökat samhällsligt behov av praktiska färdigheter i de moderna språken.⁶ När den franska kulturen blev den helt

³ För Stockholms vidkommande skedde detta först 2008. Jfr Gribbe (2022).

⁴ Om FBA:s första 50 år, se *Öppna dörrar* (Söderberg, 2014). Jfr också Ottosson (2014, s. 88 ff.).

⁵ Jfr Leonardsson (1978: I-II). Ang. språkmästarna, se Taube (1963).

⁶ Universitetshistorikern Claes Annerstedt (1909, s. 308) anför ang. språkmästarna: ”Denna undervisning var naturligen icke af vetenskaplig art, utan afsåg blott att bereda studenterna tillfälle att öfva sig i talande och skrivande af respektive språk. Man bör dock ej därför

dominerande i 1700-talets Europa, förstärktes franskans ställning i Sverige ytterligare. Vid Gustav III:s hov talades och skrevs det på franska och med inspiration från Frankrike instiftades Svenska Akademien 1786. Vid universiteten i Uppsala och Lund fortsatte språkmästarna sin verksamhet ända fram till 1800-talets mitt, då språkmästarinstitutionen avskaffades och ersattes av adjunktstjänster med krav på vetenskaplig meritering.⁷ Ännu under 1800-talet fortsatte franska att vara den bildade kretsens första främmande språk. Ett talande exempel är August Strindberg som inte bara översatte egna verk till franska utan också skrev direkt på detta språk, som i *Le Plaidoyer d'un fou* (*En dåres försvarstal*), 1887–88.

Undervisning i franska bedrevs också sedan tidigare i viss omfattning, huvudsakligen i högre ståndsmiljöer. Det kunde röra sig om olika sorters privatundervisning i hemmet med en informator eller guvernant,⁸ adelssöner kunde sändas på en europeisk bildningsresa, ofta då till Frankrike. Lärare i de allmänna skolorna kunde meddela viss privatundervisning mot en ringa avgift.⁹ Officiellt upptogs de moderna språken som ämnen i trivialskolorna och gymnasier genom 1807 års skolordning.¹⁰

Inrättandet av ämnet 'nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur' vid universiteten i Uppsala och Lund kring 1860 innebar de moderna språkens – germanska och romanska – inträde på den akademiska agendan.¹¹ De kom därmed att jämföras som forskningsämnen med de klassiska språken latin och grekiska. Den förste professorn i ämnet i Uppsala var Carl Wilhelm Böttiger, som efterträddes av Theodor Hagberg 1868. Båda var till sin inriktning romanister. Hagberg kom starkt att försvara de moderna språkens ställning på såväl skol- som universitetsnivå och pläderade för att dessa skulle få ett kraftigt utökat timantal.¹²

underskatta arten och värdet af de kunskaper som genom dessa språkmästare meddelades, då /.../ de varit jämförelsevis bildade män”.

⁷ Under senare delen av 1800-talet omvandlades adjunktskategorin till tjänster som e.o. professurer och för den praktiska språkundervisningen inrättades på nytt särskilda tjänster, universitetslektorat, med krav på modersmålskompetens.

⁸ Ett samtida vittnesbörd ges av Amalia de Frese (1846, s. 1–2) i inledningen till hennes *Lärokurs i fransyska språket*: ”Som den viktigaste hufvudsak, ingå Språk, särdeles det Fransyska, uti unga personers, i synnerhet flickors uppföstran. Första vilkoret, då en gouvernante skall antagas, är, att hon skall kunna fransyska; bästa rekommendation för en pensionsinrättning, att franska språket det läres väl. På detta språks lärande användas många år af den unga flickans bästa lärotid; reglorna för det samma skola inhämtas, ofta innan någon enda af dem som tillhöra vårt eget språk blifvit kända, ock likväl ligger i dessa sednare den bästa förberedelsen för ett lätt uppfattande af främmande språks grammatik /.../ då kanske ännu länge inom vårt fädernesland, ofta större vikt kommer att fästas vid fransyska språkets grundliga kännedom, än vid vårt eget språks, så öfverlämnas härmed åt allmänheten en *praktisk anvisning*, för att på vida kortare tid än den som vanligtvis dertill användes, kunna lära fransyska språket.” Jfr också Parland-von Essen (2005).

⁹ Se Hammar (1981, 1985, 1991) vad gäller det tidiga studiet av franska utanför universiteten. Jfr också Winberg (2015).

¹⁰ Jfr Bernhardsson (2016, s. 211–212).

¹¹ Se Sundell (2011); (2020).

¹² Se Sundell (2002). Jfr Bernhardsson (2015).

I Lund tillträdde Emanuel Olde 1860 som förste innehavare av den nyinrättade tjänsten och efterträddes 1878 av Edvard Lidforss. Olde utgav 1843 sin *Fransk språklära*, den första moderna franska grammatiken i Sverige och som skulle bli normgivande för efterföljande franska grammatikor. Olde var för övrigt under perioden 1833–46 anställd som lärare i moderna språk vid den 1828 grundade Nya Elementarskolan i Stockholm under bland annat Carl Love Jonas Almqvists rektorat (1829–1841). Denne, som ingick i skolans första läraruppsättning, utgav redan 1838 *Praktisk lärobok i franska språket*, en typ av läromedel som inte var helt ovanlig under denna period. I sitt 'Företal' skriver Almqvist (1838):

Antalet af utkommande språkläror, äfven öfver Franskan, har de sednare tiderna mycket tilltagit. /.../ Slutligen, då ett ädelt nit för undervisningen öfvergick till att blifva en af sjelfva tidehvarfvets hufvudsaker, var det naturligt, att läroböcker i alla ämnen, särdeles språk, skulle begynna utgifvas i stor myckenhet. /.../ Hvad närvarande bok angår, kan Förf. sjelf derom endast vitsorda, att ganska mycket här blifvit intaget, som hos hans föregångare saknas.¹³

Theodor Hagberg (1886, s. 59 f.) ger följande beskrivning av franskans ställning i det svenska samhället vid tiden för Böttigers tillträde:

Ehuru det franska språket aldrig haft något att klaga öfver sin ställning i sällskapslivet, hade det dock sålunda i likhet med de öfvriga lefvande språken, modersmålet icke undantaget, vid universitetet fått lefva på nåder af de smulor, som föllo från de klassiska språkens rika bord. Det närmast efter den siste språkmästarens död [år 1846] följande årtiondet bildar i afseende på de moderna språken, likasom i så mycket annat, en vändpunkt i vårt fädernesland. Den första lärkan, som bebådar den ny-europeiska linguistikens morgonrodnad i Sverige, är också en skald, Carl Wilhelm Böttiger.

Under den sekellånga period som sträcker sig fram till lärarhögskoleepoken var den gängse gången för blivande lärare att de inledande ämnesstudierna följdes av ett provår. Ett illustrativt exempel på denna studiegång är Betty Pettersson, som 1872 med kunglig dispens skrevs in som första kvinnliga student eller studentska¹⁴ vid Uppsala universitet. Hon avlade filosofie kandidatexamen 1875 med 'nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur' som huvudämne och blev efter provår anställd som lärare vid Ladugårdslands lägre elementarläroverk för pojkar i Stockholm.¹⁵

¹³ Till exempel Deland (1839); Paban (1840); Guinchard (1842); De Frese (1846). En återkommande källa för dessa läroböcker är Noël och Chapsal (1823). Jfr Sundell (1999).

¹⁴ Ang. beteckningarna 'studentska/kvinnlig student', jfr Strömholm (1992).

¹⁵ Betty Pettersson (1838–1885) var född i Visby och skrevs in vid Gotlands nation i Uppsala. En minnesplakett utanför nationshuset vid Fyrisån erinrar om hennes studietid, liksom nationspuben Betty. En hörsal i kvarteret Blåsenhus, centrum för lärarutbildningen vid Uppsala

Ett intressant vittnesmål hur en tentamen för professor Hagberg kunde te sig har givits av Ellen Fries (1855–1900), sedermera landets första kvinnliga filosofie doktor 1883 (historia), och som några år efter Betty Pettersson 1878 genomgick tentamen i ämnet 'nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur'. Efter genomfört översättningsprov hemma hos professor Hagberg under förmiddagen (franska och tyska) infinner sig tentanden för det muntliga förhöret:

Kl. 6 var jag ånyå hos prof. Hagberg. Jag placerades i en stol vid skrifbordet, och han i en gungstol bredvid med min lista och skrifning framför sig. Jag tänkte med fasa på alla hundar, som lågo där begravna, och tordes knappt se upp. Första frågan lättade dock genast mitt hjärta. Det gällde fader Corneille, och sedan skredo vi från författare till författare med en mängd frågor, på hvilka jag gaf lyckade svar, och belåtenheten var ömsesidig. /.../ Kl. var nära $\frac{1}{2}$ 8, när vi började med tyskan. /.../ När kl. var nära $\frac{1}{2}$ 9 congedierades jag, och när jag tog farväl, yttrade professorn, att han var särledes nöjd med min tentamen; den hade varit mycket angenäm; /.../ Jag neg och var ytterst lycklig. (cit. i Cederschiöld, 1913, s. 25 ff.)¹⁶

Denna ordning med översättningsprov och muntlig sluttentamen som examinationsform blev länge bestående och den åtföljande examen var den ämnesspecifika bas vilken blivande lärare förde med sig till det för den fortsatta karriären helt avgörande provåret.¹⁷ År 1907 inrättades sedermera filosofie ämbetsexamen med fasta ämneskombinationer och obligatorisk undervisning i pedagogik och psykologi.

Läroverkslärarutbildningen hade därmed fått en struktur som bestod av fyra delar: en ämnesteoretisk del, en pedagogisk och psykologisk del, den teoretiska delen av provåret samt den praktiska delen av provåret. Denna struktur kom att bestå utan några stora ändringar under stora delar av 1900-talets första hälft. (Bertilsson, 2015, s. 192)

På 1880-talet beslutades om en uppdelning av det "gruvsamma ämnet 'nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur'" (Wulff, 1929, s. 268) med dels en inriktning mot 'romanska språk' och dels med en inriktning mot 'germanska språk'.¹⁸ Som professor på den romanska tjänsten i Uppsala tillträdde 1890 Per Adolf Geijer. Det är under dennes ämbetsperiod som den första kvinnan i Sverige, Anna Ahlström, disputerar i romanska språk med

universitet, har i modern tid uppkallats efter henne, liksom en byggnad på Campus Gotland. Jfr Kahlbom (2015, s. 137–145).

¹⁶ August Strindberg, som själv hade tenderat för professor Hagberg 1871, ger i några av sina skrifter inblickar i hur studierna kunde te sig, så exempelvis i *Tjänstekvinnans son* och i *Från Fjerdingsö och Svartbäcken. Studier vid Akademien*.

¹⁷ Jfr Skog-Östlin (2005).

¹⁸ Fredrik Wulff tillträdde den romanskt inriktade tjänsten i Lund 1888. Se Sundell (2015).

avhandlingen *Étude sur la langue de Flaubert*, 1899.¹⁹ För denna period (1890–1910) listar Axel Nelson (1911) totalt 45 avhandlingar inom det romanska ämnesområdet, varav 34 från Uppsala, 10 från Lund och 1 från Göteborg.²⁰

Medvetenheten om att en stor del av de utexaminerade, disputerade såväl som odisputerade, skulle komma att verka inom olika skolformer fanns tidigt, så också hos professor Geijer (1891, s. 318):

Många universitetslärare, äfven de i romanska språk, ha slutligen också att fylla den mycket maktpåliggande, praktiska uppgiften att i sitt ämne på bästa sätt och kortaste tid utbilda ett större eller mindre antal af sina lärjungar till dugliga, fullt användbara lärare i skolornas tjänst.

På vilket sätt bibringas 'lärjungen' bäst insikter för att kunna fullgöra sin verv som lärare? Per Adolf Geijers credo ger uttryck för den allmänt rådande uppfattning som skulle bli bestående långt fram i tiden:

Lyckligtvis förhåller det sig dock så inom studiernas värld, att en rik och god teoretisk utbildning till slut äfven visar sig vara den bästa grundvalen för den praktiska dugligheten. Den djupare, vetenskapliga förberedelsen lemnar en fullare inblick i ämnet, ger högre synpunkter, och i sammanhang dermed skärpes och vidgas omdömet, så att man säkrare kan skilja det verkligen viktiga från det oväsentliga och tillfälliga. (Geijer, 1891, s. 318)

Det är egentligen först under lärarhögskoleepoken som ett mer omfattande och genomgripande tänk vad gäller lärarutbildningens innehåll avseende ämnesstudier, pedagogik, metodik och didaktik växer fram. Samtidigt förtjänar det att framhållas att en stor mängd högkvalitativa läromedel, inte minst grammatikor som skulle komma att användas intill slutet av 1900-talet, utarbetades under denna period, liksom textantologier, ordböcker och diverse former av handböcker, kort sagt all den typ av undervisningsmaterial som nyttjades vid skolor och universitet.²¹

¹⁹ Den akademiska karriären var ännu stängd för kvinnor och Anna Ahlström (1863–1943) grundade Nya Elementarskolan för flickor på Östermalm (Ahlströmska skolan) 1902. Se Jonasson och Ransbo (2000).

Även för de manliga doktorerna, vilka var talrika under denna period, blev skolan i praktiken den naturliga avnämaren, eftersom universitetsbefattningarna var fåtaliga. Ett ämne som romanska språk kunde påräkna en professor och en adjunkt som fasta tjänsteinnehavare jämte möjligen en docent och en utländsk lektor med tidsbegränsade förordnanden.

²⁰ Bland dessa återfinns, utöver Anna Ahlström, tre kvinnor som disputerat vid Uppsala universitet inom ämnet romanska språk, nämligen Gerda Östberg (1903), Valfrid Palmgren Munch-Petersen (1905) och Kerstin Hård af Segerstad (1906).

I Lund disputerade som första kvinna i romanska språk Marianne Mörner (1886–1971) på avhandlingen *Le Purgatoire de saint Patrice par Berol*, 1917. Hon tillträdde 1929 som rektor för det nyinrättade Högre allmänna läroverket för flickor i Malmö.

²¹ Till exempel Enzo Edström, *Fransk skolgrammatik*, 1904; Hugo Hultenberg, *Fransk skolgrammatik*, 1906; Gunnar Biller och Christer Thorn, *Fransk språklära*, 1929. Några ytterligare exempel: Harald Hubert Borg, *Moderna franska samhällsförhållanden*. Kortfattad

Lärarhögskoletiden

Jag tillåter mig att i detta avsnitt låta några personliga erfarenheter och reflexioner bilda avstamp för belysandet av de genomgripande förändringar som inrättandet av lärarhögskolorna kom att innebära. 1965 avlade jag studentexamen på S:t Petri högre allmänna läroverk i Malmö på latinlinjens halvklassiska gren och min gymnasietid kom således att sammanfalla med lärarhögskolans inledande år. Lärarhögskolan i Malmö hade som tidigare nämnts inrättats redan 1960.²²

Grundat i början av 1900-talet som Malmö allmänna lägre läroverk, senare Realskolan, blev S:t Petri 1958 högre allmänt läroverk. Realexamen gavs mellan åren 1912–1965 och studentexamen mellan 1956–1968. Fortfarande vittnar den pampiga barockliknande skolbyggnaden om den prestige den dåtida skolan en gång åtnjöt, må det ha gällt lägre eller högre läroverk.

1960-talet blev en avgörande brytpunkt för det svenska skolsystemet. Grundskolan infördes formellt 1962 och ersatte den gamla folkskolan från 1842 om än med viktiga mellanliggande etapper som t.ex. enhetsskolan.²³ Hur som helst vände Lgr 62 upp och ned på många invanda realiteter som avskaffandet av bokstavsbedyngen (A, a, AB, Ba, B, BC, C) till förmån för relativa sifferbetyg med femgradig skala, liksom införandet av standardprov. 1969 års läroplan ersatte fostran med utveckling och bildning med utbildning (jfr Andersson 2012).

Från gymnasietiden erinrar jag mig den ström av lärarkandidater som under ett visst antal veckor varje termin övertog lektionsansvaret från den ordinarie läraren samt de oannonserade inspektionsbesöken av den ansvarige metodiklektorn. S:t Petri hade snabbt etablerat sig som en välrenommerad skola, helt i nivå med Malmö latinskola (så benämnd 1959) med anor från medeltiden och var eftersökt som provårsskola av lärarkandidaterna för fullgörande av ämnespraktiken. Många blivande språklärare passerade revy i latinringarnas klassrum.

Bland de ordinarie lärarna undervisades vi i latin av lektor Gert Cervin, i franska av lektor Stig Lundahl och i spanska av lektor Sven Bjellerup.²⁴ När det gäller spanskan minns jag Ragnar Dahlin, lektor i högstadiets metodik vid

handbok jämte uppslagsregister, 1896; Carl Fant, *Fransk läsebok för de allmänna läroverken och flickskolor samt till självstudium*, 1905; Axel Ahlström, *Handledning i fransk handelskorrespondens för handelsläroverk och handelskorrespondenter*, 1906; Carl Axel Ringenson, *Franska synonymer*, 1908; Johan Vising, *Fransk-svensk ordbok*, 1936.

²² Lärarhögskolan kom sedermera att jämte Tandläkarhögskolan (1948) utgöra grunden för Malmö högskola 1998, Malmö universitet från 2018.

²³ Jfr t. ex. *Innan grundskolan fanns* (SCB, 2020); *Grundskolan 50 år* (Isaksson, 2012); *Från folkskola till grundskola – den långa skolresan* (Dahlkwist, 2023). Jfr även Richardsson (2004).

²⁴ Sven Bjellerup, filosofie licentiat från Göteborgs universitet i romanska språk, författade åtskilliga läromedel i moderna språk, inte minst grundläggande läromedel i portugisiska (ex. *Português* 1966, *Leitura portuguesa: textos e exercícios* 1971, *Portugisisk formlära och syntax* 1973, *Portugisisk språklära* 1988).

Lärarhögskolan i Malmö, som handledde kandidater i franska och spanska. Han utgav 1966 en samling franska texter och i förordet ger han kort och koncist uttryck för den kommunikativa pedagogiska grundsyn som hade implementerats och vilken lärarkandidaterna hade att rätta sig efter.

Utgivaren tillåter sig uttryckligen varna för att använda novellerna som underlag för grammatiska övningar av typen 'je donnai, tu donnas' etc. Då har boken förfelat sitt syfte. (Maurois, 1966, s. 4)

När jag påbörjade mina universitetsstudier i Lund och Uppsala var jag således väl förtrogen med systemet med lärarhögskola²⁵ och också indirekt med den inom lärarutbildningen rådande språksynen.

Kring 1970 skulle vad som helt sonika kom att kallas Språkdebatten kulminera. Den tändande gnistan var en debattartikel i Dagens Nyheter (3.1.1969) *Tänk om i språkundervisningen!* skriven av Alvar Ellegård, professor i engelska i Göteborg, som i ljuset av Noam Chomskys teorier gick till storms mot hur han ansåg språkundervisningen bedrevs med en visserligen modifierad, men dock 'direktmetod', dvs. undervisning uteslutande på målspråket, drillövningar, enspråkiga gloslistor m.m. och han förespråkade vad han benämnde 'insiktsmetoden'. Denna uppfattades i sin tur av många som en återgång till en gammaldags 'läs- och grammatikmetod', vilken flera aktiva lärare framhöll att de sedan länge, i likhet med ovan citerade lektor Dahlin, hade övergivit i sin undervisning.²⁶

De dåvarande metodiklektorerna i Uppsala Per Malmberg, Sten-Gunnar Hellström och Christer Sörensen omfattade också de en 'modern' språksyn och betonade vikten av aktiva kunskaper i språket ('tala/höra' och 'läsa/skriva') och mindre fokus på kunskaper om språket. Alltför stort utrymme, menade de, gavs fortfarande åt formalistiska övningar med koncentration på grammatik och översättning i universitetsundervisningen på bekostnad av olika former av färdighetsträning, främst samtals- och konversationsmoment.²⁷ De tre utgav i *Metodboksserien* manualer med de entydiga titlarna *Engelska* (Malmberg 1985), *Franska* (Hellström 1985), *Tyska* (Tornberg & Sörensen 1985). Dessa handböcker ger matnyttiga

²⁵ Även om jag själv aldrig kom att genomgå någon lärarutbildning, skulle jag senare som studierektor under många år och som prefekt för Romanska institutionen vid Uppsala universitet 1991–2001 samarbeta med åtskilliga lärarutbildare inom ramen för allt som oftast förändrade organisatoriska system.

²⁶ Ang. denna intensiva språkdebatt som pågick ett antal år, se Ellegård och Lindell (1970); Edwardsson (1970).

²⁷ En annan kritik gällde att alltför många språkliga moment ansågs ingå i universitetsundervisningen på bekostnad av litteratur- och realiakunskap. Ännu i *En förnyad språklärarutbildning* konstateras: "Den tid när språkvetenskapen betraktades som den enda och fundamentala källdisciplinen för språkundervisning i skolan är förbi" (Börjesson m. fl., 1990, s. 141).

praktiska anvisningar för den blivande ämnesläraren och ger samtidigt en viss ämnesdidaktisk historik.²⁸

Sten-Gunnar Hellström, som var Fortbildningsinstitutets förste chef verksamhetsåret 1964/65 med riksansvar för fortbildningen av lärare i moderna språk, ger i sin handbok (Hellström, 1985) en specifik översikt över den franska ämnesdidaktikens framväxt, samtidigt som han ger vissa insikter i det aktuella forskningsläget.²⁹ I tre omfattande kapitel förmedlar han ett rikt kunskapsmaterial ägnat den blivande läraren: I) 'Franskundervisningens förutsättningar och utveckling'; II) 'Metoder och färdigheter, erfarenheter och idéer'; III) 'Planer och möjligheter i franska'. Inte minst det andra kapitlets underrubriker ('Höra och tala franska', 'Läsa och skriva franska', 'Grammatik och översättning', 'Ord och text', 'Skönlitteratur, konst och musik', 'Övningar och övningskonstruktioner') ger en antydning om hur Hellström såg på de olika delarnas hierarki inom undervisningen.

Kort sagt önskade Sten-Gunnar Hellström aktivitet i klassrummet, främst muntlig sådan, och om möjligt i en miljö som påminde både lärare och elever om Frankrike, vilket land ännu inte hade fått någon egentlig konkurrens inom undervisningen av andra franskspråkiga länder. Samtidigt bör det noteras att någon form av direktmetod i praktiken alltid existerat. Amalia de Frese (1846, s. 6) skriver exempelvis i sin lärarhandledning:

Till bibringande af färdighet i tal är nästan oundgängligt att läraren från första dagen aldrig, hvarken vid lektionerna eller vid vanliga samtalsstunder, använder annat språk än fransyskan, utan att låta afskräcka sig derifrån, oaktadt han, under loppet av de fyra, fem första veckorna, ofta erhåller svenska svar på sitt fransyska tilltal. Den återstående lärotiden bör detta ej få inträffa.

Andra tongivande ämnespedagoger, tillika gymnasieinspektörer,³⁰ vid denna tid var Erland Kruckenberg, metodiklektor vid Lärarhögskolan i Stockholm (jfr Kruckenberg, 1972) och Kaj Heurlin, verksam i Göteborg. Den sistnämnde expliciterade och kommenterade inte minst de olika läroplanerna (jfr Heurlin, 1964, 1965). Bland hans många utgivna läromedel ingick bland annat *Pour comprendre la France* (Heurlin, 1959), som användes flitigt i franskundervisningen och som illustrerar den allt ökade betydelse realiakunskaper hade kommit att tillmätas.³¹

²⁸ Jfr Thorén (1964); Claesson (2020).

²⁹ I ett historiskt perspektiv uppmärksammar Sten-Gunnar Hellström den tyske språkvetaren Wilhelm Viëtor (1850–1918), vars pamflett *Der Sprachunterricht muss umkehren* (1882) utlöste en omfattande debatt kring språkundervisningens genomförande i skolorna. Viëtor vände sig mot den rådande formalistiska inriktningen av undervisningen och betonade i stället vikten av fonetik och uttal. Han anses som en av direktmetodens tidiga förespråkare.

³⁰ Jfr *Gymnasieinspektörer minns* (Thelin, 1994).

³¹ En inspirationskälla för denna metodik med den praktiska språkfärdigheten i centrum torde ha varit den inflytelserike språkpedagogen Emil Rodhe (1863–1936), lektor i franska och engelska vid Göteborgs realläroverk och docent i franska vid Göteborgs högskola från 1903. Han utgav ett flertal läromedel i överensstämmelse med den nya "naturliga" metoden, den s.k.

Avslut

I förordet till Renate Gynnerstedts kortfattade metodbok i franska anför Gerhard Arfwedson (båda lärarutbildare vid Stockholms universitet) att

metodiklärare sällan systematiskt skriver ner erfarenheter från sin undervisning. Man använder dem i metodikkurser, där man i muntlig form mycket lättare kan nyansera, peka på risker och variationer. (Gynnerstedt, 1989, s. 4)

Undantag har dock alltid funnits och i ett Uppsalaperspektiv förtjänar Elsa Norström,³² gemenligen apostroferad som madame Norström av såväl elever som kolleger vid Katedralskolan i Uppsala, där hon verkade som lektor från 1951 fram till sin pensionering, ett särskilt omnämnande. Elsa Norström utarbetade flera läromedel och också sin egen metodiska handbok *Att undervisa i franska* (Norström, 1962).³³ Hon har sedermera fått många efterföljare som publicerat handböcker av olika omfattning.

Ett sista och med nödvändighet helt kort nedslag i modern tid får bli en antydan om den mångfacetterade utveckling som skett med den framväxt av nya och utveckling av gamla forskningsdiscipliner som direkt eller indirekt berör aspekter av pedagogik, metodik och didaktik inom språkundervisningen. Utbildningsvetenskaplig forskning, språkinlärningsforskning, andra och tredjespråksinläring är några ytterligare övergripande ämnesdomäner, vilka i sig innefattar ett flertal underdiscipliner.³⁴

Jag ger några exempel på allmändidaktiska publikationer, skrivna av författare som har haft eller har anknytning till FBA, såsom Tornberg (2000, 2006, 2020); *Undervisa och utveckla undervisning* (Almqvist m. fl., 2017); *Språkidaktik i praktiken* (Tornberg m. fl., 2020); Lindgren (2020); Hellqvist och Vold (2022); *Dialogens ämnesdidaktik* (Wickström, 2024) och bland kortare handböcker Sundell (1993); Prage och Svedner (2008); *Språk. Världens grej!* (Söderberg, 2008) och *Språklärarens stora blå?* (Söderberg, 2011).

Berlitzmetoden. Emil Rodhe redigerade också de första årgångarna av tidskriften *Moderna språk*, grundad 1906.

³² Elsa Norström (1895–1987) disputerade i Uppsala 1938 på avhandlingen *Étude sur les constructions de certains verbes exprimant la prière, la hâte et la nécessité en français*.

Mellan åren 1952–1969 var hon dessutom ordförande för *Alliance française d'Upsal*.

³³ Stig Strömholm, Uppsala universitets rektor 1989–1997, har framhållit Elsa Norströms avgörande inflytande på tidens unga franskinsresserade: ”Madame Elsa Norström fut la reine ; il n’y a pas à dire. /.../ Elle tenait pour moi, entre mille autres jeunes, les clefs de la France. Elle ouvrit la porte avec générosité. Il n’y avait pas de roi.”

{Madam Elsa Norström var drottningen; det är ovedersägligt, /.../ Hon höll för mig, bland tusen andra ungdomar, nyckeln till Frankrike. Hon öppnade dörren med generositet. Någon kung fanns inte} (Strömholm 1991, s. 87)

³⁴ Jfr Malmberg (1973); Granfeldt (2020); Bardel m. fl. (2021). Se vidare Bardel m. fl. (2016); Forsberg Lundell (2023).

En aktuell manual, *Målspråket i klassrummet* (Hellqvist & Manuguerra, 2021), kan ses som en moderniserad handbok i förhållande till Hellström (1985) vad gäller praktiska tips och anvisningar i klassrumssituationen. Författarna förhåller sig till de nya ämnes- och kursplanerna i moderna språk och förmedlar en mängd ”konkreta och effektiva verktyg för lärare och lärarstudenter”, kort sagt ett veritabelt ’smörgåsbord’ för läraren i klassrummet.³⁵ Fokus läggs på att optimalt kunna maximera målspråksundervisningen och att skapa en fungerande klassrumskultur. Boken ingår i vad som benämns Input-serien, med begreppet input som en viktig teoretisk utgångspunkt.³⁶ Den illustrerar också hur lärarrollen radikalt har förändrats över tid, liksom klassrummet och inte minst själva klassen som med tiden blivit alltmer heterogen.³⁷

Låt mig avslutningsvis konstatera att flertalet av dagens befattningshavare knutna till sextioårsjubilerande FBA har en forskningsbakgrund vid en ämnesinstitution och förenar därmed de gränsöverskridande kompetenser som länge var ett önskemål för lärarutbildare och fortbildare.

Litteratur

- Almqvist, C. J. L. (1838). *Praktisk lärobok i franska språket. Förra delen. Innanläsningslära och formlära, jemte homonymer, synonymer, gallicismer, och samling af ord.* Isbergs förlag.
- Almqvist, J., Hamza, K., & Olin, A. (Red.). (2017). *Undersöka och utveckla undervisning. Professionell utveckling av lärare.* Studentlitteratur.
- Andersson, B. (2012). En sann fröjd att varje läsår få dela ut fräscha läroböcker. *Grundskolan 50 år.* I C. Isaksson (Red.), *Grundskolan 50 år. Från folkskola till folkets skola* (33–43). Ekerlids förlag.
- Annerstedt, C. (1909). *Uppsala universitets historia. Andra delen 1655–1718.* Akademiska Bokförlaget.
- Bardel, C., Falk, Y., & Lindqvist, C. (Red.). (2016). *Tredjespråksinläring.* Studentlitteratur.
- Bardel, C., Erickson, G., Granfeldt, J., & Rosén, C. (Red.). (2021). *Forskarskolan FRAM. Lärare forskar i de främmande språkens didaktik.* Stockholm University Press. <https://doi.org/10.16993/bbg>.
- Bernhardsson, P. (2015). Klassiska och moderna språk. I E. Larsson & J. Westberg (Red.), *Utbildningshistoria - en introduktion* (s. 245–257). Studentlitteratur.

³⁵ Jfr Persson & Swedenborg (2008).

³⁶ Begreppet ’input’ associeras med Stephen Krashen, som framförde flera teorier för den kommunikativa inriktningen inom främmandespråksundervisningen under främst 1970- och 1980-talen. Han finns med som en viktig referens redan i Hellström (1985). Jfr Krashen (1985).

³⁷ Ämnesrelaterad forskning kring språkundervisning har naturligtvis bedrivits och bedrivs vid andra lärosäten än Uppsala. Icke desto mindre torde de här lämnade översikterna kunna sägas äga något mått av generell giltighet. Jfr t.ex. Claesson (2016; 2021). Ytterligare exempel på pedagogiska handböcker: Insulander & Selander (2018); Thorsten & Samuelsson (2023); Kornhall (2024).

- Bernhardsson, P. (2016). *I privat och offentligt. Undervisningen i moderna språk i Stockholm 1800–1880* (Studier i utbildnings- och kultursociologi 9). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bertilsson, E. (2015). Lärarutbildning. I E. Larsson & J. Westberg (Red.). *Utbildningshistoria – en introduktion* (s. 189–207). Studentlitteratur.
- Börjesson, B., Hellström, S.-G., & Malmberg, P. (Red.). (1990). *En förnyad språklärarytbildning*. Uppsala universitet, Centrum för didaktik.
- Cederschiöld, M. (1913). *En banbryterska. Skildringar från Ellen Fries' studentår i Uppsala*. Norstedt & Söner.
- Claesson, S. (2016). *Spår av teorier i praktiken. Några skolexempel*. Studentlitteratur.
- Claesson, S. (2020). Undervisningsmetodik – en svensk historia?. *Nordisk Tidskrift för Allmän Didaktik*, 6(1), 3–7. <https://doi.org/10.57126/noad.v6i1.6664>
- Claesson, S. (2021). *Undervisningsmetoder*. Studentlitteratur.
- Dahlkwist, M. (2023). *Från folkskola till grundskola – den långa skolresan*. Liber.
- De Frese, A. (1846). *Lärokurs i fransyska språket efter den plan som i England vid språkundervisning användes, med tillhörande läs- och skriföfningar, grammatikaliska tabeller, lexor samt praktisk anvisning för läraren, ådagaläggande att en noggrann kännedom af alla språkets delar medelst denna lärokurs kan på tre månader inhämtas. Förra delen. Lärarens bok*. L.J. Hjerta.
- Deland, J. (1839). *Cours de langue française, rédigé d'après un nouveau plan et tiré des écrits de M:rs Lévi, Lequien, Noël, Chapsal, et de ceux des autres grammairiens les plus connus*. Print.
- Du Cloux, A. (1646). *Petit Abrégé de la Grammaire française*. Upsal.
- Edwardsson, R. (1970). *Språkdebatten 1969–1970*. Utbildningsförlaget.
- Ellegård, A. (3.1.1969). Tänk om i språkundervisningen! *Dagens Nyheter*. Stockholm.
- Ellegård, A., & Lindell, E. (1970). *Direkt eller insikt?*. Gleerups.
- Forsberg Lundell, F. (2023). *Kameleonter och kosmopoliter*. Fri Tanke.
- Geijer, P. A. (1891). Om de romanska språken som föremål för vetenskaplig forskning och akademisk undervisning. *Pedagogisk tidskrift* 27, 313–324.
- Granfeldt, J. (2020). Trettio år av romansk språkinlärningsforskning. I E. Bladh & A. Romeborn (Red.), *Romanistiken i Sverige* (s. 183–200). Kriterium.
- Gribbe, J. (2022). *Förändring och kontinuitet. Reformen inom högre utbildning och forskning 1940–2020*. Universitetskanslersämbetet. <https://doi.org/10.53340/UKAP-4>
- Insulander, E., & Selander, S. (Red.). (2018). *Att bli lärare*. Liber.
- Isaksson, C. (Red.). (2012) *Grundskolan 50 år. Från folkskola till folkets skola*. Ekerlids förlag.
- Guinchard, J. J. (1842). *Lärobok i franska språket. Fjerde förbättrade och tillökta upplagan. Innehållande läran om uttalet, etymologi, samt läsebok*. Vestrell.
- Gynnerstedt, R. (1989). *Några metodiska knep i franska*. HLS Förlag.
- Hagberg, T. (1886). En blick på de främmande lefvande språkens öden i vårt fädernesland. *Verdandi* 4, 49–68.
- Hammar, E. (1981). *Franskundervisningen i Sverige fram till 1807. Undervisningssituationer och lärare. Stockholm – Uppsala* (Årsböcker i svensk undervisningshistoria 61: 148). Fören. för svensk undervisningshistoria.
- Hammar, E. (1985). *Manuels de français. Publiés à l'usage des Suédois de 1808 à 1905* (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis XLIV). Kungl. Biblioteket.
- Hammar, E. (1991). "La Française". *Mille et une façons d'apprendre le français en Suède avant 1807* (Uppsala Studies in Education 41). Uppsala universitet.
- Hellqvist, B., & Manuguerra, N. (2021). *Mål språket i klassrummet – en handbok för lärare i moderna språk*. Natur & Kultur.

- Hellqvist, B., & Thue Vold E. (2022). *GERS i korta drag. En lärarguide för Gemensam europeisk referensram för språk*. Uppsala universitet, Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering (FBA).
- Hellström, S-G. (1985). *Franska*. Liber.
- Heurlin, K. (1959). *Pour comprendre la France*. Gleerups.
- Heurlin, K. (1964). *Studieplan för undervisningen i franska i grundskolan. Mindre kurs. Årskurs 7*. Gleerups.
- Heurlin, K. (1965). *Studieplan för undervisningen i franska i grundskolan. Mindre kurs. Årskurs 8 och 9*. Gleerups.
- Jonasson, K., & Ransbo, G. (Red.). (2000). *Anna Ahlström, vår första kvinnliga doktor i romanska språk år 1899. Symposieföredrag den 9 december 1999* (Studia Romanica Upsaliensia 61). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Kahlbom, Å. (2015). *Visby Högre Flickskola. Flickors möjlighet till utbildning under 1800-talet*. Nomen förlag.
- Kornhall, P. (2024). *Professionsutveckling tillsammans – hur vi lärare lär av varandra*. Natur & Kultur.
- Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis. Issues and Implications*. Longman.
- Kruckenbergs, E. (1972). *Effektivare språkstudier. Språklig analys och terminologi för studerande i engelska, franska och tyska*. Prisma.
- Leonardsson, S. (1978). *Den franska grammatikens historia i Sverige. I. En översikt över perioden 1646–1866*. Gleerups.
- Leonardsson, S. (1978). *Histoire de la grammaire française en Suède. II. Analyse sémantique et méthodique*. Gleerups.
- Lindgren, C. (2020). Från traditionell campusutbildning till nätbaserad utbildning i romanska språk. I E. Bladh & A. Romeborn (Red.), *Romanistiken i Sverige* (s. 321–335). Kriterium.
- Malmberg, B. (1973). *Språkinläring* (2. uppl.). Aldus; Bonniers.
- Malmberg, P. (1985). *Engelska*. Liber.
- Maurois, M. (1966). *Rosette. Nouvelles publiées par Ragnar Dahlin*. Skolförlaget Gävle.
- Nelson, A. (1911). *Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor läsåren 1890/91–1909/10 jämte förteckning öfver svenskars akademiska afhandlingar vid utländska universitet under samma tid. Bibliografi*. Akademiska bokhandeln.
- Noël, F. J. M., & Chapsal, C. P. (1823). *Nouvelle grammaire française*. Print.
- Norström, E. (1962). *Att undervisa i franska*. Gleerups.
- Ottosson, M. O. (2014). *Uppsala universitet i sin lokala miljö. Ett sekel av kontakter och samverkan* (Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 101). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Paban, L. (1840). *Handbok för nybegynnare i franska språket. Innehållande prononciationsöfningar, explikationsöfningar, skrif- och talöfningar*. Hörb.
- Parland-von Essen, J. (2005). *Behagets betydelser. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Gidlunds förlag.
- Persson, U. B., & Swedenborg, E. (2008). *Språklärboken*. Pilebooks Publications.
- Prage, S., & Svedner, P. O. (2008). *Tala – samtala – lära. Om lärares och elevers tal i undervisningen – en handledning*. Kunskapsföretaget i Uppsala AB.
- Skog-Östlin, K. (2005). *Att bryta ny mark. Kvinnors bruk av läroverkslärarutbildning omkring 1900*. Örebro universitet, Pedagogiska institutionen.
- Statistiska Centralbyrån (SCB). (2020). *Innan grundskolan fanns. Översikt över historisk utbildningsstatistik 1944–2018* 2020. <https://www.scb.se/contentassets/8f35e5fef60846c5a09e9216bce587a6/innan-grundskolan-fanns.pdf>.

- Strömholm, G. (1992). 1800-talets kvinnliga Uppsala-studenter. I B. Rydén (Red.), *Studenten, Staden och Sanningen. Bilder och essayer utgivna med anledning av Uplands Nations 350-års jubileum* (s. 243–266). Uplands nation.
- Strömholm, S. (1991). Il est loin, le temps des cerise... I N. Fröman (Red.), *L'Alliance Française d'Upsal 1891–1991* (s. 85–93). Alliance Française d'Upsal.
- Sundell, I. (1993). *Studs. Studiehandbok för skolan*. Almqvist & Wiksell.
- Sundell, L-G. (1999). Kring Almqvists lärobok i franska. I K. Jonasson. (Red.), *Résonances de la recherche, Festskrift till Sigbrit Swahn* (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia 59, s. 415–422). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Sundell, L-G. (2002). Romansk brytpunkt – kring Jacob Theodor Hagberg. I I. Bartning (Red.), *Mélanges publiés en hommage à Gunnel Engwall* (Acta Universitatis Stockholmiensis, Romanica Stockholmiensia 20, s. 303–310).
- Sundell, L-G. (2011). Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur. I Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. *Årsbok 2011* (s. 79–98). Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala.
- Sundell, L-G. (2015). Den tidiga romanistiken i Lund. I Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. *Årsbok 2015* (s. 79–98). Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala.
- Sundell, L-G. (2020). Den svenska romanistikens första sekel – tradition och förnyelse. I E. Bladh & A. Romeborn (Red.), *Romanistiken i Sverige* (s. 21–45). Kriterium.
- Söderberg, C. (Red.). (2008). *Språk. Världens grej! En handfull texter om språkens gränslöshet – glädjen, nyttan, vikten*. Uppsala universitet, Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering (FBA).
- Söderberg, C. (Red.). (2011). *Språklärarens stora blå? En samling texter om 'Gemensam europeisk referensram för språk'*. Uppsala universitet, Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering (FBA).
- Söderberg, C. (2014). Öppna Dörrar. Jubilarens 50-åriga historia 1964–2014. I C. Söderberg (Red.), *Öppna dörrar. Femtio år av internationell fortbildning*. Uppsala universitet, Fortbildningsavdelning för skolans internationalisering (FBA).
- Taube, G. (1963). *Musik, dans, språk och andra akademiska färdigheter i Uppsala* (Skrifter rörande Uppsala universitet C, Organisation och historia 5). Uppsala universitet.
- Thelin, B. (Red.). (1994). *Gymnasieinspektörer minns*. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria LXXIV 77). Fören. för svensk undervisningshistoria.
- Thorén, B. (1964). *Moderna språk*. Svenska bokförlaget; Norstedts.
- Thorsten, A., & Samuelsson, J. (2023). *Grundläggande principer för undervisning*. Natur & Kultur.
- Tornberg, U. (2000). *Om språkundervisning i mellanrummet – och talet om 'kommunikation' och 'kultur' i kursplaner och läromedel från 1962 till 2000* (Uppsala, Uppsala Studies in Education 92). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tornberg, U. (2006). *Om lärarskapets personliga dimension – några fallstudier*. Gleerups.
- Tornberg, U. (2020). *Språkdidaktik*. Gleerups.
- Tornberg, U., & Sörensen, C. (1985). *Tyska*. Liber.
- Thornberg, U., Thegel, M., & Henryson, H. (Red.). (2020). *Språkdidaktik i praktiken. Metoder, exempel och reflektioner från högskolenivå* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 103). Uppsala universitet.
- Viëtor, W. (1882). *Der Sprachunterricht muss umkehren*. Hueber.

- Wickström, J. (Red.). (2024). *Dialogens ämnesdidaktik. Utvecklingsdialoger bland universitetslärare inom folkskolläraryrket och lärarprogrammen vid Uppsala universitet* (Rapport nr 18). Uppsala universitet, Avdelningen för kvalitetsutveckling.
- Winberg, O. (2015). Privatundervisning. I E. Larsson & J. Westberg (Red.), *Utbildningshistoria – en introduktion* (s. 83–92). Studentlitteratur.
- Wulff, F. (1929). *Vid åttiofem år. Hågkomster från utvecklingsåren 1865–80, av en gammal lundastudent och Göteborgare*. Elanders Boktryckeri-Aktiebolag.

